

Politikai
röpiratok.

79.

79
590

ÉSZREVÉTELEK

AZ

ÁLLADALMI EGÉSSÉG'

RENDEZÉSÉRŐL HAZÁNKBAN.

Irtta

CSORBA JÓSEF,

Ns. Somogy Vármegye első rendes Fő-orvosa.

5

PÉCSETT,

nyomatott a lyceumi nyomdában, 1848.

Lib 52.00769210

DE BALLAGI GÉZA.

Veluti autem vita et sanitas civium omnes reliquas, quae ad salutem et incrementum civitatis omnino requiruntur, facultates antecellit, veluti Plato docet, ita societatum humanarum rectores unius cujusque arbitrio aut coeco casui haud reliquunt convalescendi negotium.

Hebenstreit.

A' Haza nem halált, nem vért kíván, hanem életet cselekedettel, erőt kitartással.

Szemere Bertalan.

E l ő s z ó.

Országos fő-orvos Stáhly Ur becses iratához mellékelve azon javaslat, melyet az orvosi kar választmánya tervezete szerint a' Ministeriumhoz kellene az 'Álladalom' köz-egészsége ügyében terjeszteni, — akkor jött kezemhez, midőn értekezésem' közepe táján valék: első pillanatban tollam letevém, gondolván, hogy tovább bármit is tenni csekély egyéniségem nem képes; azonban annak figyelmes olvasása után még sem menthettem fel magamat e' kötelességtől, 's a' szerénység' szavát legyőzte vágyom a' köz-ügybe talán befolyhatni, — sőt amaz hivatalos irat is megengedvén a' hozzá-szólást, észrevételek' adását, főkép azon esetre,

ha talán az e' tárgyban 12-ik Juniusban tartandó orvoskari gyűlésben személyesen meg nem jelenhetnék, kezdett munkámat folytatom, azonban az említett orvoskari javaslat taglalásától itt óvakodva. — E' modor annyival illendőbb, mivel azon javaslat az országos kormányzást, oktatási rendszert, 's a' megyei viszonyokat adja elő alkotólag; melly három eszmék pedig egyes erejét túlhaladják, ámbár amaz nagy Peter Frank, ki a' szelid éghajlatu olaszhontól a' zordon Pétervárig e' téren koszorút — soha nem fonnyadó koszorút érdemlett, midőn mint maga is mondja (System einer vollständigen medizinischen Polizey. 5-ter B.) 24 — 30

éveket keresztül dolgozva készítette orvos rendőri páratlan munkáját, — megtanítja mind a' kormányt, mind minket orvosokat, mit kelljen e' tekintetben tenni. Az éghajlat, a' nép szokása, miveltségének foka, az uralkodás és kormányzás módja az ő általános tanjának módosítását az alkalmazásban szükségessé teszik. — Ugyanazért én átalakulásunk szakában leginkább a' megyei viszonyokra szoritkozom, mint azt állásom, életem módja szellemileg 's anyagilag termékeny Somogyunkban hosszas szolgálatom alatt természetesen keblemben ápolta, hogy így megyékben és vidékeken behozandó rend által a' köz-egészség mint

a' népesedés tényezője gyökerével az egész magyar földben ragadott plánta módjára fel-felé virágozzék, 's érett gyümölcsöt hozzon: mert ha a' nép nem oktattatik, ha tudós ember-szerető orvosok országszerte nem léteznek, kik kötelességeiket ismerjék, — hijába a' kormányi rendeletek!! Ez is olly sajátja a' népnek, mellyből áldott sikert csak alólról lehet várni, és csak irányt felülről: épenugy mint politika életben a' bizodalmat alólról, a' hatalmat felülről.

Irtam Kaposvárrott, Május 26-án 1848.

Csorba József.

I.

§. 1.

A' népesedés' becséről.

Isten szava után mint egyén örül, ha gyermek születik, úgy nemzet boldogul ha szaporodik és betölti a' földet: amaz úgy érzi azon örömet, mellynek reményét a' természet vastollal a' szívbe irta; — ez úgy élvezheti a' társaságos életnek minden kellemeit és láthatja teljesülni az irás' azon szavait: „a' föld megadja termését, és a' fák gyümölcsökkel megtelnek; eléri az aratás' cséplése a' szüretet, és a' szüret ott tapasztalja a' vetést, és megelégedvén eszitek kenyereteket, és félelem nélkül laktok földetekén.” — *) Igen, mint a sivatag zaharában irtózik az ember, úgy égis emelő érzetek töltik keblünket nép között: a' nép, mióta kivált a' vadság' állapotjából társaságba alakult az ember, kéz kezét segítve pótolja az élet' mindennapi szükségeitől — értem kenyeret ruhát — a' fényezés' kelméjéig, a' kereskedés minden ágazatáig, a talyigától Foulton' találmányáig a' közösülés' e' dicső gépelyéig, pótolja mondom a' nép

*) Mojses.

minden szükségünket, — 's nincs is talán olyan, ki a' népesedés' jótékonyágát — bár néha ember embernek lábára hág, nemzet nemzetnek alkalmatlankodik — ne érezné, és azon álokoskodásokat, mellyeknél fogva kivált az angol Malthus után — a' jóllétet nagyobb szaporodás által gátoltatni vélvén — a' népesedést korlátozni kívánják, ne utálná. Mert ha igaz az, — min kételkedni nem lehet —, hogy a' status főczélja a' polgárok' leglehetősb 's legnagyobb boldogsága: ki nem látja, hogy azon boldogságnak fő tényezője az emberi kéz, az emberi ész, az emberi szív: többé a' fák' gyümölcsét leszakasztani, vagy a' növények' gyökerét kiásni, mit a' természet önként ad nem elég; nyilainkkal a' vadat elejteni táplálásunkra nem sikerül; hideg vagy meleg ellen állatok' bőrével, növény levéllel fedezni magunkat nem lehet: mesterség, 's erre kéz és ész, — kereskedés, de erre ama két tényezön kívül közlekedési utak, szekerek, hajók, még pedig a' haladást minél inkább segítők kellene, mire ismét mind — ember kell. Hát ha pillanatunkat az emberi nemzet' Historiájára vetjük? a' hódító Semiramisok, Xerxesek, 's a' hirtű-beteg Sullák, Mariusok, az emberi jogok fentartására magokat hivatva képzelő Robespierok, Dantonok, Cromvellek stb. nem igénylik-e a' népesedésnek leglehetősb nagy szaporodását? Mindaddig, míg sok nemzetek tévedve, mint hajdan ugy még ma is, a' nagyság' hiú eszméjének tömjénezve, a' belső jóllétet, a' családi boldogságot vérgözzel undokítani nem átalják! —

Azért Mojzes, Lykurgus Mahomed 's ugy minden korunkbeli törvényhozók beleszötték a' népek' szokásába, sőt világos törvényekkel is megrendelték azon módokat, mellyek a' nősülést, nemzést, nevelést, egészség' fentartását, sőt a' gyógyulást is czélozzák. Ma pedig már csak a' kormányzás erélyétől függ, mennyire létesüljenek azon rendeletek, mellyek az említett Frank nagyszerű orvosi-rendőri munkájában vannak, 's mellyek saját tanító-székből is előadatnák az orvosi kar' ezen szak' tanítójától. Vessük szemünket a' nötlenségre, vagy az éretlen ifjak összekelésére, 's innen következő sok nyomorunkra: nem merül-e fel az Álladalomnak e' tekintetben joga, és kötelessége?

§. 2.

A' nép egészségére szükséges a' hivatalos ügyelés.

Eddig — az előbbinek ócsárlása nélkül mondom — minden orvos-rendőri ügyelet nálunk nagyobb részt csak betű maradt, 's főkép' a' köznépre az ugy nevezett misera plebs-re igen kevés üdvös hatása volt az orvosi foglalkozásnak, — kivévén a' védhímlő-oltási dolgot, melly dicsőült Ferencz királyunk' gondoskodása után a' megyékben is kormányilag divatba jött. — Mert azonkívül hogy a' földnépe részint szegénysége miatt nem kereste az orvost, részint valóban babona és kuruzsoláshoz ragaszkodott a szükséges műveltség' hiányában, magunk orvosok, még a' közhivatalokban lévő orvosok

is leginkább tehetősekhez, urakhoz, tisztviselőkhöz futkostunk; maga a' kormány is legfeljebb pusztítóbb járványkor — millyen vala a' typhus, a cholera, — vagy millyen gyakrabban a' népre terjedő vérhas, skarlat, intézkedett lassan, — és vett még lassabban a' megyei orvosoktól jelentést, — mint midőn a' vizípuskát viszik nagy lármával a' lángba borult házhoz, melly azonban vagy elaludt, vagy egészen hamuba borítá a' szegény lakot, mikor azzal oda érkeznek; — egyes betegekről épen semmit sem rendelkezett, sőt a messzefeszített gazdálkodás' elvéből, a' domestica kimeléséből, ha orvos résztvéve a' sínlődő betegen patika költséget okozott — könnyen megrovást vont maga után, úgy hogy a' házi szerek használásán kívül csaknem meg vala kötve keze, 's csak nem okosabb volt semmit sem tenni, mint a megyei 's főkormányi számvevő hivattalal küzdeni.

Tulzás van mindenben, 's én elhiszem, hogy, kivált ott, hol a' földbirtok aránytalanul van kevesek kezében, a' nagy népesedés ha dolgot nem kap, a' statusnak némi terhére van; de azért nem írom alá azon tant, hogy a' népesedésnek a' természetnyek arányában kell lennie, oh! nem, sőt megfordítom: a' népesedés egyik tényezője a' természetnek, 's az arithmetikán túlható emberi erő és szorgalom kimeríthetetlen termékenynyé teszi a sovány sivatagos földet is, és csak legyen ember, —

a' földmivelésen kívül kézi mesterséggel, gyártással is majd teremti 's megszerzi az élelmét, főkép ha a' földbirtok 's capitalis mellé erkölcsi erény, munkásság, takarékoság, ovakodás a' bujálkodástól és fényüzéstől csepegtetik a' vezetőktől a' lakosok szívébe. De az illy elvi kérdést általában minden országra nem is lehet egyaránt alkalmazni, 's magyar földre annyival kevésbé, mert e' szelid éghajlatu hazában egy □ mértföldre csak 2,000 lakos jut, midön sokkal terméketlenebben 4—5—6 ezer van egy □ mértföldön: — Valóban sok ezer hold parlag vagy ugar-mód' gazdálkodásunk messze van még attól, hogy a' felesleg népesedéstől tartsunk! Ugyanazért valamit a' nép' egészsége fentartására, betegsége' gyógyulására, 's így a' szaporodás' elömozdítására a polgárzat tehet, arra a' költséget sajnálni nem kell, nem szabad.

A' föld' szabad birtoka, kászta-tekintet nélkül hivatalt viselhetni nyert képesség, a' közteherhez birtokaránylag járulás most megoldja a' kezeket, lelkesíti az észl, gazdagítja a' statust, uj aerát nyit, hogy arra, mire szükség van, erő és pénz is legyen, és így Malthus' elvét, — ki későbbben maga is megházasodott — a' Say vagy Rau politika' gazdasági tanját, 's több statistikai vizsgálatokat mellözve, mint orvos-polgár csak röviden szólok, mit kellene orvosi rendörség' (politia medica) tekintetéből országunkban minélelőbb tenni? Lehet ugyan, hogy lesznek Moliérek, Bruyerek, Bouvardok, Rousseauk, kik az orvos' magán és közönséges befolyását, foglalkozását feleslegnek tartják, söt gunyolják; de a' Hippocra-

tesét 's Asklepiását tisztelt Athenétől, Romától fogva *) a később kor' nagy férflai Melanchton, Baco példái reményt nyujtanak, hogy orvosi tudományunk üdvös hatályát, mint lényt — mint más természet-tudományi igazságokat, a' józan rész kétségbe nem vonja. Porba borulva tisztelem én a' természet' hatályát a' gyógyításban; s tudom hogy számtalanok gyógyulnak orvos' befolyása nélkül; de azt is tudom, hogy mint még nomadicus életben lévő népek is betegjeiknél füveket, gyökereket már természeti ösztönnél fogva használnak: úgy magyar honunkban a' falukon, pusztákon vannak banyák, javósok, kuruzsolók, kikhez a' betegek folyamodnak. Mennyivel világosb tehát, hogy az álladalom gondoskodjék tanult orvosokról, kikhez a' nép balitéletét vetkezvén lassankint szokják: 's valóban lehet is tapasztalni, hogy még az erdöket lakó szénégetők, teknyösök, a' hegyeken tartozkodó vinczellérek, 's a' pusztai pásztorok is élnek az orvossal, csak az tudja nyelvöket 's birjon nép jelemmel. Azon tudományunkat gunyoló uraknak pedig ajánlom figyelmeükbe Athene', Roma történet-írását, hol a' gyógyítás rendje, 's az orvosok viszonya kormányilag is meg volt határozva olly ügyeléssel, hogy csak tanult orvosok gyógyíthattak. Ált ment ezen értelmi szellem az egész mivelt europai tartományokba, mint az bö-

*) Julius Caesar omnes medicinam Romae professos, et liberalium artium doctores, quo libentius et ipsi urbem incolerent, et ceteri appeterent, civitate donavit. Svetonius.

ven megmutatja Peter Frank (VI. B. 1. Th.) 's országlási bölcsességgel előadja az Angol Canczellár Baco (de Augustis Scient.); de méltó tudni, hogy az elménczkedő Franczoknak a' nagy tudományu Báró Corwisart elegendőkép megfelelt, 's hogy Rousseaux későbbben megvallotta, ha még egyszer munkáit kiadná, az orvosokról több kiméléssel írna (Si je faisais une nouvelle édition de mes ouvrages, j' adoucirois ce, que j' ai écrit sur les medecins. Il n' y a pas d' état, qui demande autant d'études, que la leur: etc. Études de la nature P. IV. p. 279.

II.

§. 3.

A' népesedés' eszközeiről.

a) Szükség megtenni évenként pontosan a' nép' öszveírását (conscriptio popularis): ugyanis e' lesz a' házassági és születési 's így a' szaporodási statistikának is alapja. Mivel pedig az országlás' minden ágazataiban annak becse és sikere attól függ, kik 's mi módon kezelik azt; az eddiginél pontosabbat méltán óhajtunk, kik tudjuk, hogy a püspökségi kalendariomokban, kivált a Protestánsok' öszszege 15—20 évekig is csak gondolomra egyformán irattak be, magok pedig a' Protestans Elöljárók némi titkot akarván népök' számából tenni, azt — ha nem hibás észrevételem — a' kormánynak he nem küldték; 's hogy a' tisztviselők által évenként beadatni szokott, de a' falusi Jegyzők által kapkodva

készített özszeírások is tökéletlenek. E' tekintetben módot mutatni, rovatos táblát itt mintázni a' szerénység tiltja: talán azokból mellyek városokból, falukból, megyékből a' kormányhoz bementek, segítségül vévén a' külföldi Statistikusokat, különösen Berg (*Handbuch des teutschen Polizeirechts. Hannover 1806.*) 's a' már említett Peter Frank munkáit az ebben jártasoknak lehet egyet alkotni; mindazáltal ezt bátor vagyok megemliteni, hogy azon özszeírást évenként pontosan mind a' tisztviselők, mind a' vallási Elöljáróság útján, ezen két tényezőnek a' közjóra özszeolvasztandó egyetértése által, (általában két uton azért, hogy némü ellenőrség legyen) szükség megtenni, 's azután azokból kell talán még egy sommás táblát készíteni, mellyből a' ministerium tudhassa a' népesedés' mibenlétét, 's melly statiskiai adatul is szolgáljon.

b) Szükség, hogy az orvosok évnegyedenként az egész országból jelentést tegyenek a' kormánynak az egészség' dolgában tett foglalkozásukról; évnegyedenként mondám, mert az évszakoknak sarkalatos befolyásuk van, — mint azt Hippocratestől fogva minden józan orvosok tapasztalták — a' betegségek', különösen a' népbetegségek' jellemére. *)

*) *Quaelibet harum cardinalium (februm) definitae anni parti respondet: Inflammatoria adultae hyemi, et veri primo; biliosa aestati vigenti atque inchoanti autumno; pituitosa vero istius fini et initio hyemis; item veri in aestatem vergenti; intermittens in ver atque autunnum cadit.*

A' jelentést könnyebb át-tekintés kedvéért rovat szerint lehetne tenni: mellynek végére a' jelentő orvos még politikai vagy tudományos észrevételeit adhatja.

Hogy pedig az megtörténhessen minden Törvényhatóságban, megyékben szükség lenni közhivatalban annyi orvosnak, mennyi gazdálkodás mellett képes a' helységeket évnegyedenként megvizsgálni, 's az előadandó hirtelen esetben minél előbb és idején megjelenni. Ezen számot a' kiterjedéstől mérni hibás; a' népszámtól csak városokban alkalmazható; — én gondolnám, hogy valamint nép-szavazati tekintetben 's biráskodásra nézve kerületekre osztatnak ('s többekre mint eddig) a' megyék, úgy orvosokat is minden kerületben egyet kell rendelni; p. o. Somogy vármegyében eddig volt öt kerület vagy járás, — most lesz nyolcz, 's így nyolcz kerületi orvos szükséges, és az egész megyében egy főorvos.

Idő és körülmények szülték, hogy a' későbbi időkben 2-ik Physicus is lett többnyire minden vármegyében, különböző hatáskörrel és fizetéssel, p. o. 200 — 400 ftig. — Ez mint eddig rendszeres foglalkozással nem birt, 's az egybehangzást sértette, úgy most is megszünhet; hanem azon orvosi egyén kerületet kaphat: e' módon 1—2—3 új állomással nevednék megyékben a' költség; ügyelet pedig az egészség dolgára rendszeresítették: t. i. a' kerületi orvosok évnegyedenként tennének a' fő-orvosnak, ez pedig a' kormánynak jelentést, — 's ugyan minden esztendő' végével egy általános sommás jelentésben

a' himlő-oltás, a' barmok' egészség dolgát is említve, valamint a' patikák' számát, állapotját felsőbb helyen tudomásba hozni — alkalom leend. Ezenkívül rendkívüli esetekben, midőn epidemia lepne meg valamely helységet vagy vidéket, tüstént intézkednék a' járási orvos, mihelyt őt a' helység a' bajról tudósítaná — mi hogy idejében történjék, a' tisztviselők, lelkészek az orvosokkal karöltve a' népoktatására, 's az értelmiség' terjesztésére működjenek. —

III.

Orvosi személyzet.

§. 4.

Megyékben, vidékeken, városokban.

A' feljebb mondottak szerint édes hiedelemmel telve nyugodtan mondom ki, hogy orvost, de tudományos miveltségü-ember-szerető orvost, a' mindennapi szükség' megszerzésén túl, jóllétbe helyezendő állomással vagy hivatallal ellátni fog az erélyes kormány a' nép' egészsége' 's így szaporodása' tekintetéből. — Az éghajlaton, természeti fekvésen, életmódon kívül más sok tekintetek határozzák számát, hogy se sok ne legyen, és így a' kincstár ez által ne terheltessek; más részről pedig még is annyi, hogy akár egyéni- akár járvány-betegségekben idején segítséget kaphasson a' föld-népe. Számhoz mérni p. o. 5—6 ezerre egy orvost városban inkább le-

het, de mint mondám feljebb, megyékben, falukon nem czélszerű: először, mert a' köznép még nem is igen alkalmazza egyes esetekben az orvost, — de másodsor azért, mert így egy megyére 30—40 orvos is esvén, az szokatlan hirtelen új teher lenne.

Én tehát így vélekedem: átalakulásunk' következtetésében a' megyék újra felosztandók 's tisztviselőkkel ellátandók, — csakhogy a' felosztásnál a' néppeli minél könnyebb érintkezés tűzessék ki czélül, és az orvos' lakhelye, geographiai fekvés szerint, határozottassék meg, 's így annyi kerületi orvos legyen a' hány a' kerület; — legyen tehát ugyan annyi bába, sőt legyenek gyógyszer-tárok a' szükséghez mérve, és mindezekre felügyelő a' fő-orvos, kinek lakása a' székes városban álljon, már csak azért is hogy a' tömlöczökre ügyelhessen, a' törvényszékeken a' biráknak szükséges felvilágosítást idejében, és ha szükség, rögtön is megtehesse; mivel pedig a' vérhatalommal birt urodalmak hatóságát 's így tömlöczét is a' legujabb törvény dicsően megszüntette, és az által (legalább mig erkölcsi nevelésünk jobb lábba nem jut) a' rabok' száma igen szaporodik, de a' fő-orvosnak több elfoglaltatásai, a' kormánynak teendő jelentései, sőt a' megyei kerületekben utazásai is voltak 's lesznek: egy központi orvos, még pedig a' műtételekben (operationes chirurgicae) jelesen jártas, minden székes helyen szükséges, ki a' rabok' és megyeházi cselédek egészségére is közvetlen ügyeljen. Aristokratiai szakunkban 1831-től fogva, midőn a' cholera, és évenként

főkép' nyárban a' vérhas és más betegségek a' népre terjedvék, az orvosi segedelem keresésére inkább-inkább ébreszték az embert, a' közbivatalu orvosok' kicsiny száma ugy lön pótolva, hogy a' tehetősb földesur, sőt sok vidékekben több családok társaságba állván, kötés szerint fizették évenként az orvost; de ez valamint a' honi pénztár' kimélése mellett csak a' kötési viszonyban lévökre és cselédjeikre ügyelt, ugy más részről a' köznépnek semmi szolgálatjára nem volt, sőt a' fényesbb befolyással bíró házak' örve alatt függetlenséget hajhászva (kivévén néhány szerény férfiakat) a' közhivatalu orvosokat, a' Physicust mellözve, azt mi a' statusé t. i. a' közegés-ség' ügye, az orvosi rendörség, — megbontotta, nem ritkán magán betegeinek kipótolhatatlan kárukkal. Igen, — az illyesek szokták a' fő-orvost a' betegség' befolyásának már másod idő-szakában, midön a' jó tanács késő, tetteik' takaró köpönyegéül meghivni, és nem akkor midön a' kórismeret (Diagnosis) teendő, hogy a' kölcsönös és idejéni egyetértés szövétneket gyujtva a' tekervényes, homályal borított pályán vezesse a' gyógyító orvost! 's ezen idejéni tanácsot (mire pedig eskü is kötelez) annyival kevésbé kéri az illy orvos, minél kevesebb tudományos műveltsége, és minél több vakmerősége van. Illyenek főkép' azon katonai orvosok, kik vagy szállásolnak vagy már nyugalomra bocsáttatva megtelepedtek; azt hiven, hogy a' katonai hatalom nekik a' polgári életben minden függetlenséget ad. Ezek és átaljában a' Chirurgusok, főképp az Izraeliták kon-

tárkodva falun a' gyógyszerekkel kereskedést üz-
nek; kik minden jó rend ellen, városi fűszeres bol-
tokból hozván magoknak szert, a' gyógyszeresnek
kárára, végpusztulására orvosságaikat ár-jegyzék
szerint minden ellenőrség nélkül fizettetik betegek-
kel, vagy házukhoz menőknek készpénzért adják;
holott századokon keresztül tett tapasztalás helyesli,
hogy patikárius ne gyógyítson, orvos pedig gyógy-
szereket ne áruljon.

Most az érdek, a' törvény előtti egyenlőség, az
állodalom' kormányzásából kifolyó éldelet, valamint
a' teher, köz: azért reménylem, hogy mint a' tiszti
orvosok' száma szaporittatik, úgy a' privát és köté-
si viszonyban élőké magától kisebbedik, 's meg-
szűnván a' seborvosi alsóbb oskolai pálya, meg-
szűnik tudományunknak a' kézművesek' sorába le-
alacsonnítottatni indult helyzete, 's meglesz azon
egybehangzás, mellyet a' Status' legnagyobb kincse
a' közegesség' dolga kíván, és mint a' polgárzat
egészsége köz, úgy a' tiszti orvos is minden
rangú lakosokkal köz.

§. 5.

Orvosok kötelessége, és hatásköre.

A' legközelebb mondottak szerint kötelessége
és hatásköre a' megyei fő-orvosoknak az
egyes betegek' gyógyításán felül, figyelni a' köz-
egesség' állapotjára, az előforduló járványokra, s
azoknak nemcsak orvoslására, hanem megelőzését
eszközlő módokra, az orvosi egyének működésére, —

melly elvnel fogva a' privát orvosok is évnegyeden-
 kint tartoznának betegek' számát, — azoknak ne-
 veit elhalgatva, — és foglalkozásuk' sikerét,
 mint az egésznek, bár töredék részét beküldeni —
 a' kórházakra, patikákra, megyei sebész eszközök-
 re, gyógyvizekre, fürdökre és tömlöczökre, és a'
 raboknak bünhödési igazságos, söt testi alkotásuk-
 hoz mérendő beszámítások' tekintetéből adandó orvo-
 si vizsgálatokra örködni. Ezen ágát a' fő-orvosi fog-
 lalkozásnak bővebben taglalni szükségesnek vélem:
 ugyan is korunk' értelmi és erkölcsi haladásához e'
 tárgy mérve valóban nem lévén — országunkban
 egyformaság e' tekintetben nincs. Így az orvosi viz-
 gálatok többnyire későn tisztviselők nélkül tétel-
 nek, a' bünösök letartóztatásukkor, vagy tömlöczbe
 idéztetésükkor meg nem vizsgáltatnak, holott pél-
 dául a' megesett személyek által történni szokott
 gyermek-gyilkosság' vagy a' gyujtogatás' esetében
 a' rögtöni orvosi vizsgálat adhatna csak világossá-
 got, valljon örültségig feszült szenvedély' vihara
 nem ragadta-e a' bünöst veszedelme' örvényébe?
 melly orvosi vizsgálat már eddig is a' Biróságtól
 több esetekben, noha későn, 's gyakran csak fel-
 jebbvitelkor a' királyi-táblától sürgettetett ugyan,
 de természetesen a' dolog' valóságához és philan-
 tropiájához hajolva — mindazáltal az igazságot és
 tapasztalást át nem hágva — alig adathatott.

Maga a' rabok' élelmezése is a' hatóságoknál
 olly különböző önkénytes, némely helyeken sanya-
 ru, hogy a' magyar kir. helytartó-tanács ebeli hi-

vatalos rendelkezését (1816 év Aug. 13-án 23,974 szám alatt) mellözve, a' rabok fött ételt nem kapnak, és az ítéletnek azon szavai, hogy hetenkint két, három napi böjtöt kapjon a' rab, ugy elferdítették, hogy kenyéren és vizen kívül a' rabok évenkint is alig kapnak egyebet. — Menthető ezen keménység azon méltányos tekintettel, hogy a' szegény adózó nép által még eddig fizetett honi pénztár' terhére a' bűnös ne élvezzen ollyast, mit sokszor maga a' csendes, és a' gonosztevő által károsított polgár füstös házában nélkülöz, és igen okkövetőnek éreztem magam is, midőn a' megyénél ezen tárgyat a' kormány intézményei értelmében rendeztetni kértem vala, azon választ: miért egyék a' gonosztevő föttet 's hust a' tömlöczben, midőn a' szegény földmives száraz kenyeren tartja ekéjét, 's hajtja kaszáját, — és miért hizlalja az ártatlan a' gonoszt?? Azonban a' pénztárak most más helyzetbe jöven, a' jóllét által talán az erkölcs is javulván, a' fő-kormány fog intézkedni, hogy alkotmányelvileg egy modorban viselje a' rabtartási költséget az álladalom. Sok helyen palliativ ugy intézkedtek, hogy a' ki maga vagy hozzátartozói előre — ha aprólékos összegekben is — befizetnek, az ítélet' értelmében föttet kapjon. De hát, ki szegény, 's talán kevésbbé gonosz mint a' gazdag — azonkívül hogy ezen mód sok visszaélésekre ad alkalmat, — valljon a' lánczörgés közt is érezze-e a' szegénység' keblet zuzó sulyait?! Sok helyeken a' tartási költséget visszatéríteni köteles a' rab, de ritkán talál

vagyont a' Sz. Biró a' tömlöczözött rabnál, 's így az ítélet' végrehajtása csak ábránddá válik. — De hogy feladatomtól ne barangoljak, röviden kimondom hát, hogy a' rabok' élelmezésére is a' fő-orvosnak ügyelni kötelessége, 's nem volna felesleg a' büntető-törvény-széken rendesen jelenlennie. Mindezekről pedig valamint többekről miket az idő, tapasztalás, és más művelt nemzetek példája e' körhez tartozónak javall, a' megye' Elnöke' útján a' fő-kormányhoz rendszeres jelentéseket adjon: mint az már osztrák tartományban (Nadherni Physicats Wesen 1819) történik: —

A' kerületi orvosok (eddig Járási Seborvosok) viselik az említett kötelességet részekben, és vidékeken, 's minden foglalkozásukkal összhangzólag törekesznek a' megye' fő-orvosának segédkezeket nyújtani: kerületükben lakó orvosokra, bábákra, patikákra felügyelnek, — a' megyei tisztviselőtől, sőt csak a' helységek' előjáróitól (mi mint bizodalmat mutató jelenség mindig ohajtandó) is felszólítva, a' járvány' gyógyítására, a' hirtelen halál' vagy sértés vérengzés' esetében az orvos törvényes vizsgálat' megtételére a' hely színére sietnek, és mindezekről a' fő-orvosnak rendes jegyzőkönyvük szerint annak idejében jelentést tesznek, kinek ilylyesek' tudomásába kell jutnia, valamint valahányszor marhabetegség, (millyen nálunk honilag a' lép-fene-, láb és száj-fájás, — járványilag a' szásrétü paczal aszály) mutatkozik, tüstént intézkedés szükséges.

§. 6.

Barom-gyógyítás.

Mindaddig míg talán barom-orvosok elegendő számmal leendenének, sőt még akkor is, szükséges egyetértés a' járási orvosokkal, és a' fő-orvos utmutatása elkerülhetlen. Most, míg alig van megyénkint egy barom-orvos, ha véle a' járási orvosok, és fontosabb esetekben a' fő-orvos is kezét nem fognak, mint egész megyében megjelenni, ugy a' járványban, főkép' ragályos jellemüben eleget tenni nem képes. — Ha az állatesméret, és gyógytan elegendő egyéneket készít, — lehetne Megyékben ezeket is szaporítani, de a' boldog egyetértés aegise alatt.

§. 7.

A' Bábák szükségeseek.

A' mint még ma is látunk egyes eseteket, az asszonyi-állat szülhet minden segedelem nélkül; de hogy ilyenkor a' kised, vagy az anya, sőt mind a' kettő halálos veszedelembe könnyen esik, — azt is tudjuk. Azért azt hiszem, hogy már Évának is segítségül volt Ádám fiaik születésökkor, mint most is a' még nomadicus népnél a' feleség Férje ölében vajódik. A' Brazíliai vadaknál gondoskodnak, hogy a' köldök sinoron el ne vérezzen a' kised, 's a' Hottentottáknál szívós szálakkal kötik azt le. — Valljon a' lehellés életművessége által a' köldök sinorban magától is nem szünne e' meg a' vér forgás,

azt physiologiai magasb puhatolásra bizom: elég hogy a' köldök sinort lekötni biztosb és csak nem az egész világon emberi nemünkkel egykorú szokás. Kellenek hát bábák, — de kellenek a' már mesterségesen elő aszszonyainknál ezeknek ápolásukra is: és léteztek a' Zsidóknál már Pharao idejében, és nagy becsben voltak a' Romaiaknál, (Terentius, Ovidius, Catullus) 's még nagyobbban a' Görögök-nél, hol Socrates maga meghagyta, hogy édes anyja Phana rete bába volt. — 'S ha az aszszonyi nem-től a' szemérmetségét számüzni nem akarjuk, csak rendkívüli esetekben kell a' férfi szülészeket alkalmazni: kell hát az álladalomnak elegendő jó erkölcsü, 's az Egyetemenél oktatót bábákról gondolkozni, kiknek 200—300 fr. évi fizetésök lévén közegésség dolgában részt vegyeuek, 's foglalkozásaikról a' fő-orvosnak évnegyedenként ki dolgozandó minta szerént jelentést adjanak.

§. 8.

Gyógyszertárak.

A' patikák anyagi elkerülhetetlen intézetei a' közegésség ügyének. Mióta az orvosi tudomány bölcsőjéből kikelve már a' csupa gyökereken füveken kívül egyebeket is ismer, sőt vegytani készítményeket is használ — minden hosszasbban tartott vételkedések' ellenére is — szükség hogy a' gyógyító a' szer' készítőtol különböző egyén legyen. Mert azonkívül hogy a' gyógyszerek állományukra nézve sok concret ismeretet, ügyeletet,

megkészítésük sok kézi jártasságot, könnyüséget kívánnak, mire a' gondolkodó buvár orvosnak ideje nincs; — még azon erkölcs-eszélyes nézet is nyomó előttem, hogy tetteink így inkább ellenőrség alatt lehetnek, — mi fájdalom gyanusítás ugyan, — némellykor a' beteg egyéure nézve is nyugtató, a' közéletben pedig biztosító!! Nincs is ország vagy tartomány, mellyben e' dologra nem ügyeltek, sőt felállítása, elkészítése, a' szerek' árulása iránt nem rendelkeztek volna; felállítása sok helyett sok kérdést, sok pört okozott: mert a' patikának két alk-része lévén, az egyik kereskedői és anyagi, a' másik tudományi és orvos-rendőri, ez utolsót sokszor nyomta, sokszor emelte az elsőbb; nyomta midön a' czéhezés' színét öltve annak szaporodását egyedárui-lag gátolta, — emelte midön a' nagyobb közönség és számos orvosi foglalkozás által a' gyógyszeres jó és többnyire kéjletes helyzetbe jöven, fiatal gyógyszereseket nevelt, chemiai kísérleteket tehetett, és így a' tudományosságot előmozdította. Azért itt is a' practica élet közép utat javall, hogy végnélkül ne szaporodjanak a' patikák, de még is annyi legyen, mennyi a' közönség által óhajtvá takarékosan meg-él. — Városban a' vetélkedés, az összeütközés ta-lán elébb előállitna ezen érdekben egyensulyt, — de megyékben, mező-városokban, falukban kormá-nyilag vinni a' dolgot főképp míg a' rendszeres ár-szabály létezését viszonyainkban a' józan ész, 's ta-pasztalás helyesli, elkerülhetlen szükséges. A' már elfogadott felsőbb rendeletek — és tapasztalásom

után én magamat e' tekintetben így fejezem ki: valahányszor és valahol oklevéllel ellátott jó erkölcsű egyén gyógyszerért felállítani kíván, kérelmét a' hatóságnál beadván, ha a' fő-orvos tisztviselőkkel együtt, már valahára elmellözve az egyedáruságot fentartani törekvő Gyógyszeresek-testületének önző véleményét, — választmányilag teendő nyomozódás után azon nyugtatást adja, hogy a' népesség és vidék (hol a' lakosok' száma és miveltsége az orvoshoz ragaszkodása, és más szorosb viszonyok világoságul szolgálhatnak a' gyógyszerért' fenállhatását biztosítják, azt hatóságilag megengedni 's tudomás és helybenhagyás végett a' fő-kormánynak jelenteni szükség.

Lehetetlen itt azon rendetlenséget nem említeni, mellyből kivergődni alig tudunk: a' patikákból a' hős szereket, mérgeket csak nagy vigyázat alatt szabad kiadni; ellenben a' fűszeres kereskedő boltokból szél-tében hordják a' cinobert, az ólom-eczetes egér-követ, fehér-kék-zöld gáliczkövet garasonkint is, mi által nehéz betegség, erőszakos halál is okoztatik; van ugyan már hivatalos utasítás, hogy a fő-orvos az illy boltokat megvizsgálja, van szabály melly megmondja, mit szabad a fűszer-árus boltban apródonkint árulni, mindazáltal városokban s falukban is anynyi a' visszaélés, hogy hatályosabb intézkedéseket méltán óhajtunk.

Beteg enyhelyek, kórházak.

A' róka barlangjába bujik ha beteg, 's a' házi állatok is árnyékot, enyhelyet keresnek, hol nyugalomban a' test minden izgatáson kívül, a' természet önfenállását, egyéni életét védni képes hatálya által ételnélkülözés, viz-ital 's talán egyik vagy másik fünek felkeresése 's evése által egészségüket visszanyerik. Az ember, — ki pedig már igen szerkezett életművessége, különösen az ideg', az agy' tulnyomóssága által, főkép mesterséges életmódja, vágyai miatt, sokkal több nyavalyákra hajlandó, — kivált a' szegény ember, a' cseléd alig élvezheti azon ösztön' jótékonyságát: hányszor látunk lázzadt vérforgással, fejfájással, tüzes ábrázattal, szorult lélekzettel szolgát, szolgálót, napszámost szokott foglalkozásaikban epedve forogni, — sokszor a' természet gyógyító erejét zavarva, a' kór-birálatot gátolva még a' hippocratesi tudomány által sem pótolható veszteséggel! Igaz ugyan hogy láthatunk házi aszszonyt, családfőt minden tagjairól gondoskodni, találhatunk földes-urra ki béreseinek betegség esetében orvost és gyógyszert szerez, és tapasztalhatunk még olly uradalmat is, hol — mint uradalmi-orvos állandóul van, vagy kórházacska ápolóval együtt rendezve áll. —

Ezen egyszerű törekedésikép után indulva gondoskodik a' Társaság, intézkedik a' Fejedelem a' Kormány a' kórházakról, sőt sok helyeken csupa

szánakozás, az elhagyatott betegeken, a' tiszta emberi szeretet adakozás útján alkotott kórházakat. Ha mindazáltal szemeinket e' tárgyra vetjük, főképp falukon, — mély fájdalom lepi meg keblünket, mert 100—200 mértföldön is alig van egy kórház, holott beteg minden helységben van, — értem olyan beteg, kinek ha van is családja, nője vagy gyermeke ki ápolná, de nincs módja, hogy orvostól, orvosságról gondoskodjék: láttam számtalanszor a' tüdő-gyulladásban szenvedő beteg mellett a' boros palaczkot, mivel csalódott érzése sugallott gyengeségét akará oltani — a' helyet hogy hűtő szert, érvágást szereztek volna neki hozzá tartozói; (mert önmagáról a' beteg gondoskodni nem képes); — láttam az ideg-lázban szenvedőt, az ajtót reá csukva, a mellettélvő vizes korsóból epedtségét, száraz nyelvét, tantaluszi szomjuságát enyhíteni ábrándozó ösztönből; tapasztaltam, hogy az illy beteg nyakát elvágta, vagy vízbe ugrott; — 'S mit kellene itt a' Kormány' részéről tenni? Természetesen először a' nevelés, oktatás, népszerű orvosi könyvek által oda kellene vezéreltetni a' népet, hogy tudja mint kelljen házi szerekkel segíteni addig is, míg orvos érkezik; másodszor, orvosokról úgy gondoskodni, hogy ezek a' nép között forogván, 's lakhelyük is czélszerűen elosztva lévén, a' hozzájuk-jutás könnyítettessék; és harmadszor most még elég lenne minden hivatalban lévő orvos-lak' helységében egy kisebbszerű, 's a' fő-orvos' lakhelyén tágasbb és rendezett kórházat építeni, tartani.

Lehetetlen Somogy Megye philantropica gondoskodását nékem itt nem említeni: lassankint elállván azon avult szokástól, hogy járási orvosnak Chirugusnak kell lenni, 's jeles Doctorokat alkalmazván ezen állomásokra (kik különben a' Chirurgiában is jártasok) már 1827 évtől fogva minden járási orvosnak lakásán a' Főbiró, megyei végzés következésében, létesített egy szobát, mellyben a' buja-kórosak, dühös ebtől sértettek, és más egyéb elhagyott betegek, a' házi pénztár' költségén gyógyszerrel és étellemezéssel ápoltattak; sőt az olly örültek kik lakóstársaikat veszélylyel fenyegették a' székes helyen a' megyeházában szükséges czélszerű orvosi vigyázat alatt tartattak; végre pedig a' legujabb időben a' keresztyéni részvét, egyetértés által Kaposvárott nagyszerű kórház építettett, és némely tehetősb földes-urak adakozása által *) ágyak is alapítottak. —

Valljon nem lehetne-e határozattan kimondani, hogy országszerte (addig is míg a' nép szellemi és anyagi tekintelben önmagáról helységileg is gondoskodni képes lenne) minden járási orvos' lakán 10—12 ágy rendeztessék, hol, az említett jellemű betegek, és szegény gyámol-nélküli szülő személyek enyhelyt találnának: ugyszinte székes városban a' fő-orvos' lakásán, 24—36 ágygyal ellátva, kórház rendelkezés, melly intézetek' segítsége által összeköttetésbe jönnének a' vidékek és megyék azon országosan meg-

*) Kiket név szerint itt említeni a' szerénység tilt. —

indított eszmével, hogy az országos kór'-lelencz'-örültek' házai létesüljenek, 's magas czéljuk szerint virágozzanak: mert az egész hazában lévő orvosi személyzet, és foglalkozása bizonyos hálózatba hozatván, ezen intézetek hasznos volta egy részről a' nemzet' tudomásában lenne szakadatlanul, más részről pedig az előforduló egyes és jellemzett esetekben az orvos befolyása által jutnának helyükre azon jótékonytárgyat igénylő egyéneink; különben azon országos nevet viselő intézetek csak Pest-Budaiakká válnak. —

§. 10.

Kiknek kell ingyen adni gyógyszert.

A' szegény adózók gyógyításáról 1779-től fogva számtalan rendelkezést, és oktatásokat adott vala a' Kormány, és gazdálkodási tekintetben 1785-től fogva, midőn azt rendeli: *series contribuentium per Medicos, et Chirurgos ex cassa contribuentium salarisatos, gratis de anno in annum curatorum Exc. Consilio submittatur* — vannak elegendő intézmények. Azonban Magyar ország e' tekintetben lényegesen változván, és a' szegény adózók classisa megszűnven a' közös teher viselés által, önkényt felmerül azon kérdés, hát most midőn a' honi pénztárhoz mindenki járul, kinek kell ingyen kapni orvosságot? úgy hiszem, hogy a' szigor igazságot, és fényig számolást korunk szeliden mellőzni fogja, és az emberiség esdeklő szava előtt fülét senki gazdagabb bé nem dugja, 's így ezután is részesíti az előbbi or-

szágos szokás szerént a' betegeket azon jótékonyságba, hogy köz kölcségen gyógyíttassanak a' szegény gyámol nélküli egyének, főképp azok kik a) szorványos, de más polgártársainknak is veszélyessé válható betegségekben szenvednek, millyen p. o. az elmetébolyodottság, viz-izszony, bujakórság; b) kik olly járvány által lepettek meg, p. o. (cholera, typhus, dysenteria) epekór, hagymáz, vérhas, melly a' népedést nagy csapással fenyegeti, 's mellyről hatóságilag, mint más mivel Nemzeteknél a' kormány eddig is joga és kötelessége körénél fogva intézkedni szokott volt.

§. 11.

Tisztli orvos-egyének kinevezése, fizetése, rangja.

Midön valaki orvosra bizza magát, a' dolog' természete szerént (bár hallgatva teszi is e' kötetést) alá rendezi akarátját, élete módját az orvosnak, ennek hisz, 's jó reményben idejét, élvezését, kölcséget sőt személyét is kezébe adja. Nem világos e' tehát, hogy azt kiki maga válaszszja; — még pedig tanácsom az, hogy egészséges korában tartsa figyelemmel betegségében választandó orvosát, annak talentomát, élete-módját, szorgalmatosságát, 's betegkeli viszonyát. Ezen eszmék alkalmazhatók a' közhivatalra választandó orvosokra nézve is: mivel pedig gyakran nincs orvos a' köz-pontól távoli helyeken, kihalál esetében — a' helyet bétöltse, 's mivel orvos' tudományát leginkább szaktársai ítélhe-

tik meg, de fiatal kori alkalmazásunk erkölcsi 's tudományos tekintetben tükrözi jövőnket, és így az akadémiai pályánkat leg-inkább az orvosi-kar előjárói tudhatják; 's végre mivel a Megyékben az illy kinevezés valamint sokszor pártok hatalmába esett, úgy már sok viszálykodásokra is adott alkalmat: ugyan azért sajnálkozva említem, hogy csaknem minden Megyék, 's Fő Ispánjaik *) az orvosi kart még eddig elmellőzni, és a' Kormány 1773. Apr. 10 Rendeletét felejtteni szokták: *Vacante Physici aut Chirurgi statione tres ab Universitate candidati proponendi sunt, e quibus ille deligatur, qui maxime idoneus fuerit, aut jam singularia sibi merita comparaverit.* — Valóban ha ez ország szerte divatba jött volna, a' Megyék önállása 's hatósága épségben maradása mellett, a' tudományos tendenzia a' Kormány felügyelésével össze olvadva —, sok kedvetlenségeket megelőzne, és értené mindenki, hogy ha orvos egyszer értelmi módon megválasztatott, az hivatalában állandó, mig tényleg vétkérelítelve annak elvesztésével bűnhődni nem kénytelen. Azért int az idő, hogy az említett nézetek szerént, értelmes egyformaság állíttassék fel, és ki köz-egység körében állomást akar nyerni, azon állomás hivatalos hirlap útján kihirdettetvén, — folyamodását a' Kormánynál adja be, hol az egészség osztálynál a' fo-

*) Kiknek pedig b. e. Gr. Teleky László Somogy Megyei Fő Ispáni Helytartó jó példát adott volt.

lyamodók közül a' kijelelés okokkal támogatva megtörténvén, ezekből választana 's nevezne ki egyet a' Város, vagy Megye Elnöke, kiről fellehet tenni, hogy a' megyei birtokosabbak 's érelmesebbek hajlandóságára és véleményére ügyelne. Szomoru azon orvos dolga, ki a' nép szellet (aura popularis) változékonyságának játéka, de szomorú azé is, kit erővel tol bár ki is a' Közönség nyakára! — Vagy ha az Elnököknek nem akarnák ált adni a' Hatóságok az illy kinevezést, lehetne azt tenni, hogy a' folyamodók közül a' Városi Tanács, vagy Megyei Bizottmány (melly képviselője az Megyei Közönségnek) hármat jelelne ki, és ezek közül nevezne ki egyet a' Ministerium. Fizetése mi legyen évenként az orvosi egyéneknek, azt meghatároznom, illedelmetlen lenne; azonban szabad legyen megjegyeznem, hogy a' járási orvos 150—200—300, 's ugyan a' megyei főorvos 500—600 ft. eddigi fizetése a' mostani időhöz sincs mérve, de a' beállandó szoros orvosi renddel, minden időnként igénylő dolgok halmazával nincs arányban: a' fizetések nagyobbitása, megyeileg állandó lakás, és midön lakhelyéről távol van az orvos, ellenőrség alatt napi-díj elkerülhetlen szükséges, még pedig más szellemben mint 1835 év 1. Sept. 26961 Kormányi rendelet indult, midön a' Physikusnak 1 ft. 30 kr. a' Chirurgusnak 40 kr. napi díj engedtetik, mit is időnként, munkánkat a' kézművesek, v. napszámosok sorába taszittatni nem akarván készek valánk nélkülözni. Igen! uj aeránkban ebben is jobbulást várunk, sőt azt is szabad talán

öhajtanunk, hogy ha az álladalom buzgó szolgálatjában orvosi egyén aggodttá, tehetetlenné lesz, nyugdíjjal vigasztaltatik meg önmaga, vagy halála esetében — gyámolittatik özvegye.

A' mi rangját illeti, — ha orvos kötelességének megfelel, 's tiszta kebellet érzi, hogy ő azon karzathoz tartozik, melly a' balitéletek, boszorkányságok ellen a' máglyára jutott Wyer, és a' nagy van Swieten nyomain dolgozik az életpályáján; vagy a' halhatatlan Hippokrates, Empedocles, Lancisius példájára a' lég' életünk' nélkülözhetlen kuffejének javítására tanácsot ad; ha az angol Jenner találmányával ezereket megment a' vakulástól, bennaságtól; ha a' gyönyör sikámló utján eltévedt ifjat a' buja kórtól idejénti segítségével megmenti; értelmes bánás móddal a' rettentő viziszonyt megelőzi; ha az elő forduló egyéni esetekben a' gyógyulást vagy halált előre megjövendöli: akkor, óh! akkor elegendő rangot, elég méltóságot ad néki ön keble, bár tovább is maradjon vagy ne maradjon a' Servitorok sorában; de adóznak, 's önként adóznak polgártársaink anyagilag is hű szolgálatunkért (mit elfogadni mindentől lehet, zsarolni senkitől sem szabad); sőt maga a' Kormány megelégedésével lelkesíti 's a' Fejedelem diszjellel különbözteti a' buzgót. Csak legyen tovább is nép-orvosoknak, falura jutottaknak (mert fényes városban lakhatni nem mindnyájunknak engedé a' sors) erkölcsi állásuk felülről is olyan, mellynél fogva mindegyik ön erejét 's tudományát szabad lélek esmérettel fejthesse ki; 's esmerje ugyan a' Kormánytöli üdvös

függést, de halasztást nem szenvedő környülményekben tehesse azt, mit lelke sugall: így a' külföldi Zimmermannokról, Lentirekről hallgatva, lesznek nekünk is Benkönk, Madácsunk, Stollunk, Schraudunk, Zsoldosunk, Szombathyak, Nagyunk, Földink, Szentgyörgyink, Dercsényink, Forgónk, és többek kik a' síron túl is hálát aratnak.

I.

II.

III.

IV.

V.

VI.

VII.

VIII.

IX.

X.

XI.

XII.

XIII.

XIV.

XV.

XVI.

XVII.

XVIII.

XIX.

XX.

XXI.

XXII.

XXIII.

XXIV.

XXV.

XXVI.

XXVII.

XXVIII.

XXIX.

XXX.

Tartalom.

Előszó

Dr. BALLAGI GÉZA.

Lap.

3

I.

- §. 1. A' népesedés' becséről 7
- §. 2. A' nép egészségére szükséges a' hivatalos
ügyelés 9

II.

- §. 3. A' népesedés eszközeiről 13

III.

Orvosi személyzet.

- §. 4. Megyékben, vidékeken, városokban 16
- §. 5. Orvosok kötelessége, és halásköre 19
- §. 6. Barom-gyógyítás. 23
- §. 7. A' Bábák szükségesek —
- §. 8. Gyógyszertárak 24
- §. 9. Beteg enyhelyek, kórházak 27
- §. 10. Kiknek kell ingyen adni gyógyszert 30
- §. 11. Tisztí orvos-egyének kinevezése, fizetése,
rangja 31

